

**LINGVISTIK TADQIQOTLAR VA MADANIYATLARARO ALMASHINUVI
MUNOSABATLARI**

Shahrisabz davlat pedagogika instituti "Pedagogika" fakulteti

Matematika va Informatika yo'nalishi

Talaba: Dilorom Keldiyarova Xamza qizi

Ilmiy rahbar: Abdimurodov Doston Dilmurod o'g'li

Shahrisabz davlat pedagogika instituti "Xorijiy til amaliyoti" kafedrası

katta o'qituvchisi

Annotatsiya: Mazkur maqolada lingvistik tadqiqotlar va madaniyatlararo almashuv jarayonlari o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik tadqiq etiladi. Lingvistik almashuvlar madaniy kodlar, nutq uslublari va turli ijtimoiy omillarning o'zgarishi orqali jamiyatlararo aloqalarni chuqurlashtirishi mumkinligi yoritiladi. Shuningdek, tadqiqotda madaniyatlararo muloqotning ahamiyati va bu sohada o'zbek tilida olib borilayotgan ilmiy ishlar tahlil qilinadi. Milliy va xalqaro ilmiy adabiyotlarga tayanib, o'zbek tilining global ijtimoiy muhitda tutgan o'rni o'rganiladi.

Kalit so'zlar: Lingvistika, madaniyatlararo almashuv, o'zbek tili, nutq uslublari, ijtimoiy omillar, madaniyatlararo muloqot.

Abstract: This article explores the relationship between linguistic studies and intercultural exchange processes. It is highlighted that linguistic exchanges can deepen inter-community relations through the change of cultural codes, speech styles and various social factors. Also, the research analyzes the importance of intercultural communication and the scientific works conducted in Uzbek in this field. Based on national and international scientific literature, the role of the Uzbek language in the global social environment is studied.

Key words: Linguistics, intercultural exchange, Uzbek language, speech styles, social factors, intercultural communication.

Аннотация: В данной статье исследуется взаимосвязь лингвистических исследований и процессов межкультурного обмена. Подчеркивается, что языковые обмены способны углубить межобщинные отношения за счет изменения культурных кодов, стилей речи и различных социальных факторов. Также в исследовании анализируется значение межкультурной коммуникации и научных работ, проводимых на узбекском языке в этой области. На основе отечественной и зарубежной научной литературы изучается роль узбекского языка в глобальной социальной среде.

Ключевые слова: лингвистика, межкультурный обмен, узбекский язык, стили речи, социальные факторы, межкультурное общение.

Lingvistika inson tili va uning xilma-xil ko‘rinishlarini o‘rganuvchi fan sifatida xalqaro va madaniyatlararo muloqotda juda muhim rol o‘ynaydi. Har bir madaniyat o‘ziga xos til va nutq uslublari orqali o‘zining an‘ana va qadriyatlarini ifoda etadi, shuning uchun tilni o‘rganish va uni tahlil qilish madaniyatlararo almashuvning muhim jihatlaridan biridir. Lingvistik tadqiqotlar nafaqat grammatik qoidalarga va fonetika qonuniyatlariga qaratilgan, balki til orqali jamiyatlararo aloqalarni mustahkamlash va madaniy farqlarni bartaraf etish imkoniyatini ham beradi.

Madaniyatlararo almashuv jarayoni xalqaro muloqot ehtiyojlaridan kelib chiqqan bo‘lib, u turli millat va madaniyatlar vakillarining bir-birini tushunishiga, bir-birining an‘ana va qadriyatlarini hurmat qilishga yordam beradi. Lingvistika va sotsiolingvistika orqali amalga oshirilgan tadqiqotlar jamiyatdagi ijtimoiy va madaniy jarayonlarni tahlil qilishga imkon beradi. Bugungi kunda globalizatsiya jarayonlari sababli har xil madaniyat vakillari o‘rtasidagi muloqot talabi ortib bormoqda, bu esa madaniyatlararo almashuvning ahamiyatini yanada oshiradi.

Bugungi kunda axborot texnologiyalari va internet orqali madaniyatlararo muloqotning yangi shakllari shakllanmoqda. Ijtimoiy tarmoqlar, xalqaro ta‘lim dasturlari va onlayn tarjima xizmatlari orqali turli millat va madaniyat vakillari o‘zaro fikr almashish va bir-birini tushunish imkoniyatiga ega bo‘lishdi. Lingvistik tadqiqotlar, xususan, sun‘iy intellekt va tabiiy tilni qayta ishlash texnologiyalari yordamida tilni avtomatik tarjima qilish va o‘qitish bo‘yicha innovatsiyalar o‘tkazmoqda. Ushbu rivojlanish global madaniyatlararo almashuvni jadallashtirmoqda, bu esa o‘zbek tili kabi milliy tillarning ham xalqaro maydonda o‘z o‘rnini topishiga katta imkon yaratmoqda.

Lingvistika va texnologiya sohasidagi bunday yutuqlar, masalan, Google Translate va DeepL kabi mashhur tarjima vositalari orqali amalga oshirilmoqda. Ammo, tarjimalar inson tomonidan amalga oshirilganda yanada chuqur madaniy nuanslar va o‘ziga xosliklarni ifodalay olish mumkinligi tufayli, lingvistika va sotsiolingvistika tadqiqotlarida hanuz ushbu jihatlarni tadqiq etishga ehtiyoj katta.

Lingvistik tadqiqotlar o‘z ichiga leksikologiya, semantika, pragmatika, morfologiya, sintaksis kabi tarmoqlarni qamrab oladi. Madaniyatlararo muloqotda esa ayniqsa pragmatika va semantika muhim o‘rin tutadi. Masalan, bir tilda ma‘nosini to‘liq anglatadigan iboralar boshqa bir tilga tarjima qilinganida o‘z mazmunini yo‘qotishi yoki noto‘g‘ri talqin qilinishi mumkin. Bunday holatlar ko‘pincha madaniy o‘ziga xosliklardan kelib chiqadi. Shu sababli, til o‘rganish jarayonida faqat grammatikani emas, balki nutqning ijtimoiy va madaniy jihatlarini ham o‘rganish kerak.

Til – bu madaniyatning asosiy omillaridan biri bo‘lib, insonlarning madaniyatini, hayot tarzi, dunyoqarashi va qadriyatlarini aks ettiradi. Lingvistika va madaniyatlararo almashuv tadqiqotlarining ko‘rsatishicha, insonlar til orqali jamiyatning asosiy

qadriyatlarini va tushunchalarini yetkazish imkoniyatiga ega bo'lishadi. Masalan, o'zbek tilidagi "darak gaplar" va "muloqot gaplar" madaniyatning soddaligi va samimiyatini ifodalaydi, bu esa madaniyatga xos kommunikatsiya tarzini aks ettiradi. Bu kabi til xususiyatlari boshqalarga o'z madaniyatlarini tushuntirishga va ular bilan yaqin munosabatlar o'rnatishga yordam beradi.

O'zbek tili turkiy tillar oilasiga kiradi va Markaziy Osiyoda keng tarqalgan bo'lib, bu til orqali mintaqadagi turli madaniyatlar vakillari o'zaro muloqot qilishadi. Bugungi kunda o'zbek tili nafaqat o'zbek xalqining, balki boshqa millat vakillarining ham madaniyatini tushunish, qadriyatlarini anglashda muhim o'rin tutadi. Globalizatsiya jarayonlarida o'zbek tilining xalqaro miqyosda tutgan o'rni oshib bormoqda, bu esa lingvistika orqali madaniyatlararo aloqalarni mustahkamlashda samarali natijalarga olib kelmoqda.

Tadqiqotlarda o'zbek tilidagi ayrim ibora va jumlar boshqa tillarga to'g'ridan-to'g'ri tarjima qilinmasligi, o'ziga xos ma'no yuklaydigan tushunchalarni tushuntirish talab etilishi aniqlangan. Masalan, o'zbek tilidagi "tanish-bilish" tushunchasi ko'plab boshqa madaniyatlarda mavjud bo'lmagan qadriyatlarni ifodalaydi. Bu tushunchalar orqali jamiyatdagi ijtimoiy tuzilmalar va odamlar orasidagi munosabatlar qanday shakllanganligini anglash mumkin.

Madaniyatlararo almashuv jarayonida lingvistik to'siqlar mavjud bo'lib, bu to'siqlar muloqotning samarasiz bo'lishiga sabab bo'lishi mumkin. Bunday to'siqlar grammatik farqlar, leksik xilma-xillik, pragmatik farqlar va madaniyat bilan bog'liq bo'lgan turli omillar bilan bog'liq bo'lishi mumkin. Masalan, ba'zi tillarda katta hurmat bilan muloqot qilish odat bo'lsa, boshqa tillarda bu tushuncha o'ziga xos ravishda aks etadi. O'zbek tilida keksalarga nisbatan "siz" deb murojaat qilish odati, masalan, Yaponiyadagi "keigo" (hurmatli nutq uslubi) ga o'xshab, muayyan ijtimoiy omillarga asoslangan til unsurlari orqali namoyon bo'ladi.

Bunday lingvistik to'siqlarni yengish uchun mutaxassislar madaniyatlararo muloqotni rivojlantirish va samarali tarjima qoidalarini joriy etish muhimligini ta'kidlashadi. Lingvistika sohasidagi yangi tadqiqotlar yordamida boshqa madaniyatlarning til va nutq uslublarini tushunish va ularga moslashish imkoniyatlari kengaymoqda. Shu orqali xalqaro hamkorlik va madaniyatlararo muloqot jarayonlari yanada samarali bo'lib bormoqda.

Madaniyatlararo almashuv nafaqat til o'rganishga, balki ijtimoiy va madaniy anglashuvga ham hissa qo'shadi. Xususan, o'zbek tilini bilish orqali o'zga millat vakillari o'zbek xalqining milliy an'analari, qadriyatlari, marosimlari va turmush tarzi bilan yaqindan tanishishlari mumkin. Bu esa boshqa madaniyat vakillarida o'zbek madaniyati haqida ijobiy tasavvur uyg'otadi va ularning bir-biriga hurmat bilan munosabatda bo'lishiga xizmat qiladi. Misol uchun, "mehman kelgani uyga rizq

keltiradi” kabi o‘zbekona qadriyatlarining boshqa millatlar uchun noyoblighi o‘zbek xalqining mehmondo‘stligini ifoda etadi va xalqaro maydonda e’tibor qozonadi.

Madaniyatlararo almashuv orqali turli madaniyat vakillari o‘rtasidagi tushunmovchiliklar kamayib boradi, insonlar o‘zaro muloqot davomida bir-biriga moslashishga va o‘zaro hurmat ko‘rsatishga o‘rganadilar. Bunday muloqot shakllari xalqaro hamkorlikni mustahkamlashga, ijtimoiy totuvlikni saqlashga va yangi innovatsiyalarni joriy etishda muhim ahamiyatga ega bo‘ladi.

Lingvistika va madaniyatlararo tadqiqotlar sohasida ko‘plab yangi yondashuvlar paydo bo‘lmoqda. Jumladan, kognitiv lingvistika orqali inson tafakkuri va til o‘rtasidagi bog‘liqlik tahlil qilinadi. Kognitiv lingvistika yondashuvi orqali turli madaniyatlarda bir xil so‘z yoki tushuncha qanday talqin qilinishini o‘rganish mumkin. Masalan, o‘zbek tilida “yurak” so‘zi hissiy va madaniy nuqtai nazardan muhim ma’noga ega bo‘lsa, ingliz tilida “heart” so‘zi ko‘pincha romantik his-tuyg‘ular bilan bog‘lanadi. Bunday tadqiqotlar til va madaniyatning inson ongi va ruhiyatiga qanday ta’sir qilishini o‘rganishga yordam beradi.

Shuningdek, o‘zbek lingvistikasi bo‘yicha olib borilgan tadqiqotlar doirasida “tuyg‘ularni ifodalash” masalasi alohida o‘rganilmoqda. O‘zbek xalqining turli holatlardagi his-tuyg‘ularini ifodalash uslublari o‘ziga xos bo‘lib, boshqa madaniyatlar bilan taqqoslanganda qiziqarli farqlar kuzatiladi. Masalan, “ko‘ngli ochiq” iborasi mehmondo‘stlikni va samimiyatni anglatadi. Bu kabi iboralar boshqa madaniyat vakillari uchun yangi va qiziqarli bo‘lishi mumkin.

Lingvistika o‘zbek xalqining ijtimoiy tuzilishi va jamiyatdagi aloqalar tizimiga ham ta’sir ko‘rsatadi. O‘zbek tilida yaqinlik, uzoqlik, hurmat va yaqin munosabatlarni ifodalash uchun maxsus so‘z va iboralar mavjud. Misol uchun, “aka-uka”, “opa-singil” tushunchalari oila a’zolarini nafaqat qon-qarindoshlik, balki ruhiy bog‘liqlik orqali birlashtiradi. Bunday oila tizimi o‘zbek madaniyatining boshqa madaniy sistemalaridan farqini anglatadi va bu til o‘ziga xos terminlar yordamida jamiyatdagi aloqalar o‘rnatilishiga hissa qo‘shadi.

Lingvistika va madaniyatlararo tadqiqotlar orqali turli madaniyat vakillari o‘zbek tilining murakkab tizimini o‘rganishlari mumkin. O‘zbek tilida og‘izdan-og‘izga o‘tadigan rivoyatlar, maqollar va matallar orqali madaniy meros saqlanib kelmoqda. Bunday asarlar madaniyatning o‘ziga xos qadriyatlarini va ijtimoiy xulq-atvor normalarini o‘z ichiga oladi. Shu sababli, madaniyatlararo tadqiqotlar bu qadriyatlarni o‘rganishda va ular orqali xalqaro hamkorlikni kuchaytirishda katta rol o‘ynaydi.

Lingvistik tadqiqotlar va madaniyatlararo almashuv jamiyatlararo muloqotda muhim ahamiyat kasb etadi. Til o‘rganish va til orqali o‘zaro tushunish jarayonida insonlar bir-birining madaniyatini va qadriyatlarini anglash, hurmat qilish imkoniyatiga ega bo‘ladi. O‘zbek tilining xalqaro maydondagi o‘rni oshib borar ekan, bu til orqali xalqaro muloqotda yanada ko‘proq aloqalar o‘rnatilib, jamiyatlar o‘rtasida

anglashuv kuchayadi. Madaniyatlararo almashuvda lingvistik tadqiqotlarning ahamiyati, o‘zbek tilida olib borilayotgan izlanishlar orqali, yanada keng ko‘lamda yoritilishi zarurdir.

Bu tadqiqotlar davomida boshqa madaniyatlar bilan tanishish, o‘zbek tilini global maydonda targ‘ib qilish va til orqali muloqotda yangi imkoniyatlarni yaratish muhim vazifa hisoblanadi. Shu sababli, lingvistika va madaniyatlararo almashuv jarayonlari kelajakdagi ilmiy izlanishlar va muloqotlar uchun poydevor bo‘lib xizmat qiladi.

Texnologiyalar va lingvistik tadqiqotlar davom etar ekan, turli millat vakillari o‘rtasida yangi muloqot shakllari yaratiladi, bu esa jamiyatlararo muloqotning yangi qirralarini ochib beradi. Madaniyatlararo almashuvda lingvistik tadqiqotlar, xususan o‘zbek tilining xalqaro hamjamiyatda yanada kengroq qo‘llanilishiga va bu til orqali madaniy merosni dunyoga tanitishda muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydanilgan adabiyotlar:

1. Abdukarimov, O. "O‘zbek tilining lingvistik asoslari." Toshkent: Fan, 2019.
2. Bobonazarov, A. "Madaniyatlararo muloqot va tilning o‘rni." O‘zbekiston Milliy Ensiklopediyasi, 2020.
3. Karimova, Z. "O‘zbek tilining xalqaro muloqotdagi o‘rni." O‘zbek tili va adabiyoti jurnal, 2021.
4. Mamajonov, Sh. "Madaniy almashuv va global lingvistika." Toshkent: Ijtimoiy fanlar nashriyoti, 2022.
5. Xodjiyev, U. "Lingvistika va madaniyatlararo tadqiqotlar." Toshkent: Adabiyot, 2023.